

УДК 658.8

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Єдинак Т.С.

кандидат наук з державного управління,
доцент Академії митної служби України

Анотація

Розкрито необхідність проведення на підприємствах політики управління дебіторською заборгованістю; визначені основні напрями формування такої політики в умовах фінансової кризи.

Annotation

The necessity of conducting policy for managing debit indebtedness is revealed. Major directions of forming such policy are determined in the conditions of the world financial crisis.

Ключові слова

Дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, управління дебіторською заборгованістю, платіжна криза, факторинг.

I. Вступ

У процесі здійснення виробничої та комерційної діяльності у підприємства виникає дебіторська заборгованість за розрахунками з покупцями продукції, акціонерами, персоналом, бюджетом та позабюджетними фондами тощо. Господарська практика промислових підприємств свідчить, що на розрахунки з покупцями за відвантажену продукцію припадає більш як 80% загального обсягу дебіторської заборгованості, що робить її одним з основних об'єктів фінансового управління підприємства.

В умовах світової фінансово-економічної кризи, яка супроводжується неплатежами за товари (роботи, послуги), особливо зростає роль ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження безнадійних боргів на підприємствах. При цьому, політика

управління дебіторською заборгованістю повинна бути складовою не лише фінансової, а й всієї маркетингової стратегії підприємства.

Дослідженню цих проблем присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків, зокрема, таких як Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.С. Леня, Л. Городянської, Н. Матициної, І.О. Власова, А.М. Рєхачевої, Т.П. Головченка, С.І. Маслова та інших. У цих працях розкриваються більшою мірою загальні аспекти формування дебіторської заборгованості та її оцінки. Проте проблемам оптимізації структури дебіторської заборгованості в умовах фінансової кризи майже не приділяється увага.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення основних напрямів формування політики управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи.

III. Результати

Згідно з Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку (далі - П(С)БО) 10 «Дебіторська заборгованість» дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [2]. Відповідно дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Виникнення дебіторської заборгованості – це об'єктивний процес, який зумовлений існуванням ризиків при проведенні взаєморозрахунків між контрагентами за результатами господарської операції. Проте на її розмір та структуру впливають ряд факторів, які можна поділити на три основні групи:

1) загальноекономічні (зовнішні) фактори (стан економіки в країні, ефективність грошово-кредитної політики НБУ, рівень інфляції, стан розрахунків тощо);

2) галузеві фактори (стан галузі, де працює фірма; динаміка виробництва даного виду продукції та попит на неї,);

3) внутрішні фактори (організаційно-правова структура та форма власності підприємства. фінансовий менеджмент підприємства тощо).

Головна мета управління дебіторською заборгованістю в умовах фінансово-економічної кризи полягає в мінімізації її обсягу та строків інкасації боргу. Абсолютно очевидно, що несплачена сума (наприклад, 10 тис. дол. США) за відвантажену у 2008 році продукцію не буде дорівнювати цій же сумі у наступні роки, оскільки активи не мають постійної вартості і піддаються інфляційним процесам, які за умов кризи збільшуються. Крім того, якщо існує дебіторська заборгованість в іноземній валюті, через нестабільність курсу валюти ризик її несплати значно збільшується.

Тому на сьогодні пріоритетними напрямками процесу управління дебіторською заборгованістю підприємства (особливо в іноземній валюті) можна визначити:

1. Організація повного та достовірного обліку дебіторської заборгованості підприємства та перенесення облікових даних до його звітності.
2. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості підприємства в попередніх періодах.
3. Визначення кола потенційних дебіторів та суворе планування дебіторської заборгованості підприємства на майбутні періоди.
4. Оптимізація структури дебіторської заборгованості підприємства.
5. Постійний моніторинг дебіторської заборгованості.
6. Визначення можливості застосування кредитної політики щодо окремих покупців продукції та формування її принципів і умов.
7. Прискорення процесу погашення дебіторської заборгованості за допомогою сучасних форм її рефінансування.
8. Здійснення ефективного контролю за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості підприємства.
9. Розрахунок розміру резерву сумнівних боргів.

Велике значення для ефективного управління дебіторською заборгованістю також має її класифікація, під час якої за основу приймаються такі основні критерії:

- 1) строк погашення та зв'язок з нормальним операційним циклом;

- 2) об'єкти, по відношенню до яких виникла дебіторська заборгованість;
- 3) своєчасність погашення.

За терміном погашення розрізняють довгострокову та поточну дебіторську заборгованість.

Довгострокова заборгованість - сума дебіторської заборгованості, що не виникає під час нормального операційного циклу і буде погашена після дванадцяти місяців з дати складання балансу. До цього виду дебіторської заборгованості відносяться суми заборгованості, утворені через інвестиційну, фінансову діяльність підприємства, а також внаслідок надзвичайних подій.

Поточною заборгованістю вважається сума дебіторської заборгованості, що виникає під час нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати складання балансу.

Залежно від своєчасності погашення поточна дебіторська заборгованість поділяється на:

- дебіторську заборгованість, визначений угодою строк оплати якої не настав;
- дебіторську заборгованість не оплачену в строк.

По відношенню до об'єктів, де виникає дебіторська заборгованість, групування здійснюється за такими видами:

- заборгованість орендаря за фінансовою орендою;
- заборгованість, забезпечена вексями;
- за наданими позиками;
- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- дебіторська заборгованість за розрахунками;
- інша дебіторська заборгованість.

Залежно від своєчасності погашення неоплачена дебіторська поділяється на безнадійну та сумнівну.

Безнадійна дебіторська заборгованість - це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є певність про її неповернення боржником або за якою закінчився термін позовної давності (3 роки).

Сумнівним боргом є заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, щодо якої є непевність у тому, що вона буде погашена боржником.

Для достовірності облікових даних та правильності відображення дебіторської заборгованості у звітності підприємства важливу роль відіграють її правильне визнання та достовірна оцінка.

Так, у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» зазначено, що дебіторська заборгованість може відноситись до складу активу, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума. Поточна дебіторська заборгованість визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю [2].

Точніше момент виникнення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги описується у П(С)БО 15 «Дохід». Згідно з цим стандартом цей вид дебіторської заборгованості є активом, якщо виконуються такі умови:

- покупцеві предані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені [3].

Зауважимо, що при відображенні дебіторської заборгованості на балансі підприємство не може з певною достовірністю визначити ступінь імовірності її повернення. Водночас, оскільки така заборгованість є активом підприємства, вона повинна відображатися в обліку та звітності виходячи з її реальної оцінки.

Важливим моментом в управлінні дебіторською заборгованістю є підвищення її якості, що можливо досягти шляхом: всебічного оцінювання фінансового стану потенційних дебіторів, їх платоспроможності, репутації,

терміну існування, диверсифікації клієнтури; визначення максимальної суми боргу в цілому та на одного клієнта (лімітування дебіторської заборгованості); використання різних форм забезпечення повернення боргу (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, оформлення забезпеченим векселем тощо) .

Проте, наскільки б не було ефективним управління дебіторською заборгованістю, за умов фінансово-економічної кризи не вся дебіторська заборгованість перед підприємством буде погашеною. У такому випадку одним із способів зменшення оподаткованого доходу є віднесення на витрати підприємства суми безнадійної заборгованості та створення резерву сумнівних боргів.

Згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР безнадійна заборгованість – це заборгованість, яка відповідає одній з наведених ознак:

- заборгованість, по якій минув термін позовної давності;
- заборгованість, що виникла внаслідок недостатності майна дебітора, оголошеного банкрутом у встановленому законодавством порядку, або ліквідованої юридичної особи;
- заборгованість, непогашена внаслідок браку коштів, одержаних від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) майна позичальника, переданого в заставу як забезпечення такої заборгованості, за умови, що інші юридичні дії кредитора по примусовому стягненню іншого майна позичальника не привели до повного покриття заборгованості [1].

Величину цих витрат можливо визначити на основі аналізу даних підприємства за попередні роки про фактичні втрати від неповернення дебіторської заборгованості. З іншого боку, сума дебіторської заборгованості не є реальною, доки вона не скоригована на величину сумнівних боргів.

Основне призначення резерву сумнівних боргів – «амортизувати» той негативний вплив, що здійснює на фінансовий стан підприємства списання безнадійної дебіторської заборгованості, на яку цілком може перетвориться

сумнівна заборгованість. У сучасних умовах підприємствам не можна недооцінювати значення резерву сумнівних боргів.

Згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» визначення суми резерву сумнівних боргів можливе різними методами:

1. Виходячи з платоспроможності окремих дебіторів.
2. Періодизації дебіторської заборгованості.
3. Виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації товарів, робіт, послуг [2].

Перший метод заснований на результатах аналітичного обліку дебіторської заборгованості по кожному дебітору. Цей метод є найпростішим та заснований на тому, що величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з фактичних даних про наявність сумнівних боргів конкретних дебіторів.

Якщо резерв нараховується виходячи із платоспроможності конкретного дебітора, перед складанням звітності (або квартальної або річної) всю дебіторську заборгованість підприємства необхідно аналізувати на предмет виявлення сумнівної і безнадійної заборгованості. При її виявленні створюється резерв сумнівних боргів на суму такої заборгованості.

Не дивлячись на те, що такий метод допустимий, при здійсненні підприємством достатньо великої кількості операцій доцільніше використовувати другий метод формування резерву сумнівних боргів.

Другий метод є базовим і заснований на класифікації дебіторської заборгованості за терміном виникнення. Для того, щоб скористатися даним методом, підприємству необхідно проаналізувати інформацію за декілька попередніх звітних періодів щодо виникнення безнадійної заборгованості за продукцію. При цьому слід враховувати, коли кожна конкретна заборгованість стала безнадійною - до настання термінів оплати за договором або після того, як вона стала простроченою.

Класифікація дебіторської заборгованості здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням

коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Кількість груп і строки, протягом яких не була вчасно погашена (період прострочення) дебіторська заборгованість, визначається підприємством самостійно.

При використанні методу виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації товарів, робіт, послуг основою для визначення суми резерву служать Звіти про фінансові результати діяльності підприємства за попередні періоди. При використанні даного методу необхідно сумувати суму нарахованого резерву та його невикористаного залишку на початок звітного періоду.

Отже, підприємства повинні створювати резерв сумнівних боргів у певній сумі, причому величина сумнівних боргів на дату балансу повинна відповідати залишку резерву сумнівних боргів на ту саму дату. В той же час залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не повинен перевищувати суму дебіторської заборгованості на ту саму дату.

Проте тут можна визначити такі дискусійні питання, що виникають під час практичної реалізації методів резервування сумнівної заборгованості, а саме:

- для обчислення резерву сумнівності підприємству необхідно постійно мати на балансі безнадійні борги;
- відсутність чіткої регламентації стосовно того, хто саме повинен приймати рішення про рівень сумнівності того чи іншого боргу;
- невизначеність у методиці відображення нарахованого резерву в бухгалтерському обліку;
- розбіжності у визнанні безнадійних боргів у фінансовому та податковому обліку.

Також для оптимізації розміру та структури дебіторської заборгованості підприємствам доцільно рефінансувати її частину. Метою рефінансування дебіторської заборгованості є прискорення її переведення в інші форми оборотних активів підприємства (кошти, ліквідні короткострокові цінні папери тощо).

Однією з форм рефінансування дебіторської заборгованості є факторинг, під час якої підприємство-продавець поступає права одержання коштів за платіжними документами за поставлену продукцію на користь банку або факторинговій компанії, що приймають на себе всі кредитні ризики щодо інкасації боргу. За здійснення такої операції банк або компанія стягує із підприємства-продавця певну комісійну винагороду, та у термін до трьох днів здійснює кредитування підприємства-продавця у формі попередньої сплати більшої частини боргових вимог. Решта суми боргу тимчасово депонується банком у формі страхового резерву при його непогашенні покупцем (ця депонована частина боргу повертається підприємству-продавцю після повного погашення суми боргу покупцем).

IV. Висновки

Наслідки фінансової кризи, що відчують тим чи іншим чином практично всі суб'єкти господарювання в Україні, вимагають пошуку принципово нових підходів до управління дебіторською заборгованістю підприємств. Комплексне вирішення проблеми оптимізації її структури, а також прискорення терміну її погашення можливе за допомогою диверсифікації покупців продукції, суворого планування заборгованості, постійного її моніторингу та застосування сучасних форм її рефінансування

Література

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 «Дохід»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290.